

En brokiigt blandad bikett

Till Lennart Lundborg 90 år

En brokigt blandad bukett

Utskrift ges ut av Stiftelsen Hallands Läns museer, Kulturmiljö Halland
Detta är nr 18 i en löpande serie

Postadress: Kulturmiljö Halland, Tollsgatan 7, 302 32 Halmstad
Telefon: 035-19 26 00
E-post: kansli@kulturmiljohalland.se
Hemsida: www.kulturmiljohalland.se

Form och Layout: Anders Andersson
©2021 Kulturmiljö Halland och författarna
Tryck: Bulls Graphics, Halmstad 2021

ISBN 91-85720-67-4

UTSKRIFT 18

En brokigt blandad bukett

Till Lennart Lundborg 90 år

Red. Per Wranning

Tabula Gratulatoria

ANNELI ADAMSSON, VARBERG | BJÖRN AHNLUND, SLÖINGE | ANDERS ANDERSSON,
KÄLLSJÖ | CHRISTINA ANDERSSON-WIKING, VARBERG | OLOV ANDREASSON, STENINGE
ÅSA AXBERG, TRÄSLÖVSLÄGE | HANS BERGFEST, FALKENBERG
EVA BERNTSSON MELIN, VARBERG | LENA BJUGGNER, LAHOLM | MONICA BÜLOW BJÖRK,
TYLÖSAND | MARIA BONDE, GLOMMEN | DANIEL BORGMAN, HALMSTAD
LENNART CARLIE, HÄSSLEHOLM | JONAS CARLSSON, HALMSTAD | PÅR CONNELID,
VARBERG | JOHAN DAHNBERG, FALKENBERG | LISBETH ELIASSON, FLENINGE
PETRA ERIKSSON, FALKENBERG | MARIANNE FOGHAMMAR, LIDINGÖ | MATS FOLKESSON,
HEBERG | TINA FORS, UPPSALA | JOAKIM GOLDHAHN, ADELAIDE | ANN-SOFIE GRÄSLUND,
UPPSALA | BO GRÄSLUND, UPPSALA | CHRISTER GUSTAFSSON, HÖGANÄS
STEFAN GUSTAFSSON, HALMSTAD | PATRIK HALLBERG, GULLBRANDSTORP
CURRY HEIMANN, GÖTEBORG | HANS HELANDER, HALMSTAD | KERSTIN HULTIN,
HALMSTAD | ANDERS HÅKANSSON, GLOMMEN | LEIF HÄGGSTRÖM, FOTSKÄL
MAGNUS JENSNER, LIMHAMN | ANDREAS JOHANSSON, OKOME | OLA KADEFORS,
HALMSTAD | STEFAN KEJLBERG, HALMSTAD | BRITT-MARIE LENNARTSSON, VARBERG
EVELINA LINDBLOM, HALMSTAD | INGA LINDÉN, GETINGE | LARS LUNDQVIST, VISBY
SVEN LUNDSTRÖM, TRELLEBORG | MARIANNE LÖNN, JÖRLANDA
BETTY-ANN MUNKENBERG, LINDOME | MATS NILSSON, STENINGE | JENNY NORD,
HÖGANÄS | LENNART NORDQVIST, LAXVIK | LINN NORDVALL, GÖTEBORG | CARL PERSSON,
HALMSTAD | BJÖRN PETERSEN, HALMSTAD | JOHANNA PETERSSON, HALMSTAD
WIVI-ANN REIT, GÖTEBORG | CAMILLA ROSBERG, FALKENBERG | CHRISTINA ROSÉN,
MORJHULT | ERIK ROSENGREN, LAHOLM | LOTTA SANDBERG, HALMSTAD
CHARLOTTE SKEPPSTEDT, ÄNGELHOLM | LENA SOMMESTAD, UPPSALA | JÖRGEN STREIFFERT,
KUNGSBACKA | BO STRÖMBERG, HALMSTAD | JAN SVENSSON, FALKENBERG | FIA TEGNHED,
STENINGE | STINA TEGNHED, STENINGE | CLAS TOLLIN, STOCKHOLM
CHRISTINA TORELD, FJÄLLBACKA | GUSTAF TROTZIG, STOCKHOLM | BENGT WESTERGAARD,
MÖLNDAL | PABLO WIKING-FARIA, VARBERG | PER WRANNING, FALKENBERG
ANNA VUJIN, HALMSTAD | GISELA ÄNGEBY, FJÄRÅS

Innehåll

Tabula Gratulatoria 4

PER WRANNING:

Förord 7

LARS LUNDQVIST:

Lennart Harald Valdemar Lundborg från Linköping 9

PÅR CONNELID:

Längs Tjolöholms stigar 13

LEIF HÄGGSTRÖM:

Säljägare i Gröninge 34

BO GRÄSLUND:

Gullnar tǫflur i Vǫluspá och folkvandringstidens guldbrakteater 45

CLAS TOLLIN:

Lantmätaren Johan Söderling och den geometriska jordeboken M2 50

ERIK ROSENGREN OCH LENA BJUGGNER:

Det gyllene spännet från Munkagård i Ysby socken – insulärt, profant och skandinaviskt 66

MATS FOLKESSON:

Bemannade fyrplatser i Hallands län 70

GISELA ÄNGEBY:

I synliga skepp begravdes bronsålderns rituella specialister 90

BO STRÖMBERG:

Arkeologi – ”en framåtsyftande forskningsprocess för kunskapsuppbyggnad” 105

MONICA BJÖRCK BÜLOW:

Bildminnen 116

SVEN LUNDSTRÖM:

Från Hanhals till Hasslöv på bildningsresa 118

JOAKIM GOLDHAHN:

Bohuslänska vingslag – en essä om Carl Georg Brunius, hållristaren
från Tanum 122

CHRISTER GUSTAFSSON:

Hallandsmodellen 138

PER WRANNING:

Kung Ise och T. J. Arne – ett snart hundraårigt frågetecken rätas ut 152

CARL PERSSON:

Gettersö i Bolmen – en gropkeramisk boplats i Lagans vattensystem 166

ÅSA AXBERG:

Oscar Ohlson – en Hallandsmålare 179

JOHAN DAHNBERG:

Lennart Lundborg – den vandrande folkbildaren 182

STINA TEGNHED OCH ÅDEL VESTBÖ-FRANZÉN:

I gravhögarnas landskap 184

Författarpresentation 218

BO STRÖMBERG

Arkeologi – ”en framåtsyftande forskningsprocess för kunskapsuppbyggnad”

Inledning

Arkeologen, forskaren, museitjänstemannen och tidigare länsantikvarien Lennart Lundborgs antikvariska insatser under gångna decennier genomfördes utifrån ett brett kulturhistoriskt perspektiv. I arkeologiskt hänseende kom Hallands bronsåldershögar och gravar att belysas i en licentiatavhandling framlagd 1967 (i tryck 1972), samt i två därpå följande publikationer 2007 och 2012. I fokus stod frågor om gravarnas tidsställning, gravskick, högarnas uppbyggnad, konstruktioner och kultbruk (Lundborg 1972:120ff). De omfattande materialpublikationerna med rika illustrationer erbjuder såväl idag som under kommande decennier en kunskapsbas för bronsåldersforskning knuten till sydvästra Skandinavien.

Gångna års arkeologiska diskussioner har uppmärksammat hur bronsåldershögarna präglat det halländska kulturlandskapet. Monumentens lokalisering till höjder med vyer ut över Kattegatt, till kustbygdernas höjdryggar omgivna av öppna fält, samt lokalisering till krön och terrasser i inlandets kuperade skogsområden, vittnar om hur generationer nyttjade naturlandskapets topografiska reliefer. Visualisering av gravmonument var en väsentlig del av bronsålderssamhällets strategi att ta i anspråk och forma landskapsrum, vilka inrymde bygder med gårdar, odlings- och betesmarker. Bygder sammanbundna av färdvägar vars sträckningar knöt an till gravmonument och bergsknallar med hållristningar. Högarnas visuella gestaltning, uppbyggnad och konstruktioner med material av sand, jord, grästorvor, lera och sten, visar på platser i landskapet där samhällens kollektiva minnen skapades och återskapades under årtusende.

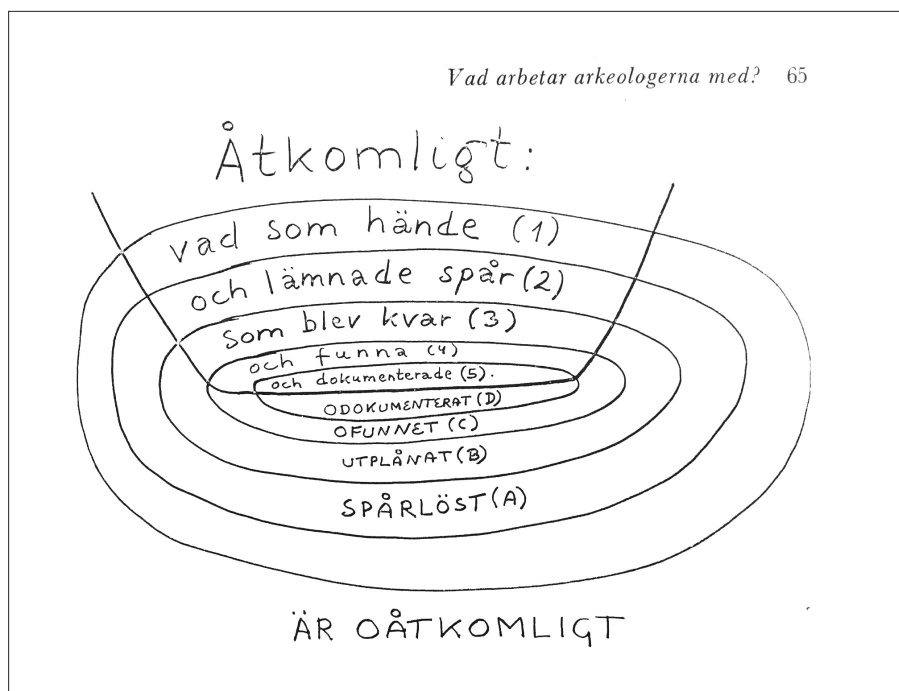
Lundborgs publikationer visar på betydelsen att resultat från äldre undersökningar kan återbrukas. Nya arkeologiska fältarbeten med bearbetning av fältdokumentation, fynd och naturvetenskapliga analyser måste utföras med insikt om att arbetet ingår i en framåtsyftande forskningsprocess för kunskapsuppbyggnad.

Arkeologi som forskningsprocess

Arkeologi är en vetenskap som beroende av teori, metod, intellektuell skärpa och handlag vid fältarbeten, blottlägger det förflutnas djupa historik och komplexa sammanhang. Inför arkeologiska utgrävningar med påföljande informations- och materialbearbetningar, är relevanta frågeställningar grundläggande för att nå fram till ny kunskap. Återkopplingar till erfarenheter från tidigare undersökningar utgör en väsentlig del av forskningsprocessen.

I den arkeologiska litteraturen om forskningsprocessers empiri, teori och metod finns många artiklar och böcker som behandlar ämnet. Mot bakgrund av denna vänboks geografiskt västsvenska anknytning är det dock lämpligt att referera till Carl-Axels Mobergs *Introduktion till Arkeologi* (1969). Även om det är 52 år sedan boken utkom, är dess innehåll än idag högst relevant. Författaren framhåller att *Arkeografi* står för material i system. Beskrivningar och inmätningar av kontexter för fynd, paleoekologiskt material, prover för analys, anläggningar och stratigrafier för kulturlager av olika karaktär (Moberg 1969:41ff). *Arkeologi* står för människor i system. I fokus är tolkningar av materiell kultur där arkeologisk teori i växelverkan med det arkeografiska arbetets do-

Modell skapad av Carl-Axel Moberg över villkoren för arkeologisk dokumentation, tolkning och ny kunskap. Illustration hämtad ur Mobergs bok *Introduktion till Arkeologi*, 1969:65. Grafik: N N efter Mobergs handritade originalfigur.

kumentation, genererar nya kunskaper om händelser och förlopp (Moberg 1969:157ff). ”Utan en klar arkeologisk teori förblir de arkeografiska fakta döda fragment. Men arkeologisk teori utan arkeografiska fakta är ingen arkeologi alls.” (Moberg 1969:157).

Moberg visar i all enkelhet en modell över faktiska villkor för arkeologiska tolkningar (1969:65). Författaren utgår från vad som är *åtkomligt* respektive *oåtkomligt*. Åtkomligt är spåren som blev kvar efter vad som en gång hände. Spåren som vid fältarbetet blev *funna* och *dokumenterade*, och som utgör grundläggande information till ny kunskap.

Avgörande är dock hur gränssnittet konkretiseras mellan *funna* och *ofunnet*, vilket leder till vad som blir *dokumenterat* eller *odokumenterat*. Arkeologers fältarbete avgör härvid vad som idag och för framtiden är och förblir *åtkomligt*, alternativt vad som fragmenteras och för alltid förblir *oåtkomligt*. En nödvändig förmåga hos arkeologer är förståelsen för vilka spår man kan förväntas påträffa vid undersökningar av olika lokaler och den materiella kulturens skiftande kontexter. Samtidigt är det av största betydelse hos arkeologer att förmågan finns till öppenhet att se det oväntade och tidigare okända. Detta såväl vid fältarbetet som under forskningsprocessen. Arkeologers kunskapsbas och empiriska erfarenheter i kombination med förmågan till problemformuleringar och relevanta frågeställningar avgör gränssnittet mellan *funna* och *ofunnet*.

En kort arkeologihistorik

Arkeologiska undersökningar i Skandinavien under 1900-talet präglades av empiriska erfarenheter och kulturhistoriskt kunskapsperspektiv. Frågeställningar inför utgrävningar riktades mot kronologi, kulturgrupper och kulturens geografiska utbredningar. Arkeologiskt källmaterial klassificerades utifrån fyndkontexter, fyndens material, typer med avseende på form och ornamentik, samt typologiska serier relaterade till kronologi. Här fanns en forskningsprocess som löpte från empirisk kunskapsbakgrund till frågeställning, och vidare bearbetning av materiell kultur som resulterade i nya kunskaper och förnyade diskussioner vid universitet, museer och Riksantikvarieämbetet.

Från senare delen av 1960-talet och under 1970-talet ökade antalet arkeologiska undersökningar kraftigt i Sverige. En konsekvens av en samhällsutveckling med intensifiering av vägbyggen, en omdaning av äldre stadskärnor med byggnation i deras centrala delar, samt nya bostads- och industriområden över stora arealer. Fornminneslagen från 1942 stod för det juridiska lagrum med vars stöd arkeologiska utgrävningar kunde utföras. Genom det som benämndes exploateringsarkeologi eller räddningsgrävningar, dokumenterades en stor mängd kända och nyupptäckta forn lämningar som annars skulle ha förstörts.

En under 1970-talet allt för stor fokusering på objektiv klassificering av materiell kultur och objektiv dokumentation av dess beståndsdelar, medförde en utarmning av tankearbetet mellan de arkeografiska och arkeologiska sfärerna. Relevanta och utvecklande frågeställningar nedprioriterades allt för mycket. Målsättningen blev istället att

redovisa fornlämningars materiella sammansättningar, utan konsekvent förankring i relevanta och djupa kunskapskontexter. I grävningsrapporters fyndlistor redovisades allt för ofta enbart kvantitativa förekomster av exempelvis keramik, flinta och ben i vikt om gram. Typologiska bestämningar och osteologiska analyser kom sällan att utföras på ett konsekvent sätt. Insamlade kolprover presenterades utifrån fyndsammanhang och i vikt, men antalet utförda ¹⁴C-analyser var begränsade. Ofta beroende på för liten mängd kol för dåtidens laboratoriers tekniska möjligheter, samt att kostnaderna för naturvetenskapliga analyser bedömdes bli för höga.

Eftersom väsentlig arkeografisk information allt för sällan till fullo kom att dokumenteras, begränsades även möjligheterna att formulera ny arkeologisk kunskap. Innehållet i en utgrävningsrapport meddelade exempelvis enbart att fynd med bestämd vikt i gram av ben och keramik påträffats i en gravgömma. Information om individens ålder, kön och andra kännetecken saknades. Information saknades även om keramik-kärl förekom i form av en urna eller i egenskap av behållare för en gravgåva av olika fröer. Ny kunskap om gravskick och kosmologi kunde därmed heller inte utvecklas. Arkeologisk forskning utifrån den begränsade arkeografiska dokumentationen förväntades universiteten bedriva. Från universitetshåll kom med åren växande kritik mot exploateringsarkeologins ofullständiga arkeografiska informationsinsamling och brist på frågeställningar.

Från senare delen av 1980-talet och under 1990-talet förändrades arbetssättet då arkeologer successivt utvecklade fältarbetets metodik tillsammans med det arkeologiska tolkningsarbetet. Med intryck av universitetens vidgade fokus mot arkeologisk teori präglad av 1970-talets processuala perspektiv och därpå 1980-talets kontextuella synsätt, lades grunden till relevanta frågeställningar om samhällsorganisation, ekonomisk försörjning, bebyggelse- och landskapsarkeologiska perspektiv, symboltolkningar och kosmologi. Den arkeologiska fältarbets- och kunskapsprocessen integrerades, vilket lade grunden till formulering av ny kunskap. En fortsatt sammanflätning av fördjupade fältfarenheter med ett teori-metod-modelltänkande banade vägen till fördjupade studier med problemorienterade frågeställningar. Därtill medförde introduktion av digital teknik med inmätning och databashantering att fältarbetet blev mer målinriktat. Frågeställningars relevans kunde testas i fältsituationen. Materialbearbetning och rapportarbete startade i praktiken redan i fältskedet, vilket banade väg för en integrerad process mot vetenskapliga bearbetningar.

På egna initiativ skrev arkeologer vid flera museer och grävande institutioner vetenskapliga handlingsprogram under senare delen av 1990-talet och 2000-talet. Detta i syfte att skapa regionala arkeologiska kunskapsöversikter, definiera kunskapslakuner och relevanta frågeställningar.

Från exploateringsarkeologi till vetenskaplig uppdragsarkeologi

Potentialen i de omfattande exploaterings- och räddningsgrävningarna, eller snarare de arkeologiska uppdragsundersökningarna, kom att uppmärksammas i *Regeringens proposition 1993/94:177. Utbildning och forskning. Kvalitet och konkurrenskraft* (1994). Här poängterades det viktiga i att de arkeologiska undersökningarna bedrivs på ett sådant sätt att de kan utnyttjas av olika forskningsinriktningar inom arkeologi och närliggande discipliner. Vidare framhölls att undersökningarnas syfte är att dokumentera de fornlämningar som förstörs vid exploatering och ta till vara fornfynd som finns i området. Ett nära sammanhängande syfte är därtill att öka kunskaperna om den kultur-, social- och bebyggelsehistoria som fornlämningarna utgör källor till. De enskilda undersökningarna bör därför också inlemmas i ett större kunskapsbygge i ett vidare historiskt perspektiv och göras till del av en framåtsyftande forskningsprocess. Propositionen framhöll behov av att vetenskapliga frågeställningar verkligen finns med i ett tidigt planeringsskede av arkeologiska undersökningar, samt en ökad interaktion mellan universitet, forskning och uppdragsarkeologi (Proposition 1993/94:177, s. 146).

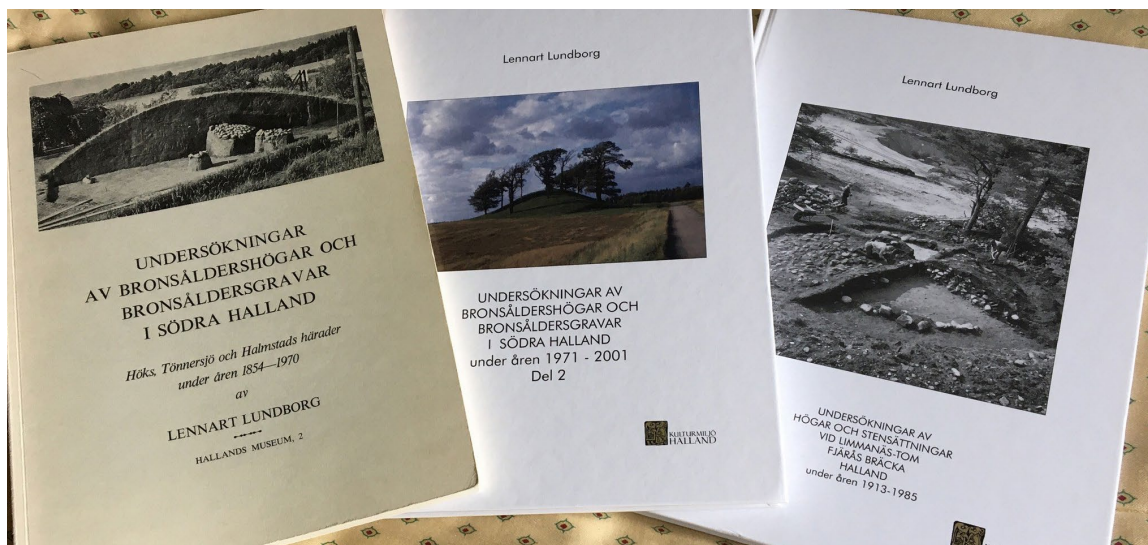
I Riksantikvarieämbetets *Vägledning för tillämpning av kulturmiljölagen. Uppdragsarkeologi. Det uppdragsarkeologiska systemet* (2015), återkopplas till propositionens skrivningar om målsättningar med arkeologiska undersökningar. Därtill att resultaten bör infogas som delar i en framåtsyftande forskningsprocess (Riksantikvarieämbetet 2015:4–5).

I *Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd om uppdragsarkeologi, Kulturrådets författningssamling 2017:1*, ges en tydlig juridisk ram för ovan nämnda. I 32–33 §§ KRFS 2017:1 regleras hur rapportering av arkeologiska undersökningar ska utföras. Här nämns först kraven på basrapportens arkeografiska presentation och arkeologiska tolkningar av utgrävningslokaler. Därefter föreskrivs att rapporteringen av en arkeologisk undersökning även ska omfatta en vetenskaplig fördjupning.

Arkeologers erfarenheter från fält- och rapportarbete under de senaste tre decennierna, är att vetenskapliga fördjupningar måste skrivas i direkt anslutning till arbetet med basrapporten. Därigenom optimeras förutsättningarna för en så effektiv kunskapsuppbyggnad som möjligt, vilket på sikt ger underlag för nya synteser. Det är även av stor vikt att uppdragsarkeologins alla parter, länsstyrelser, arkeologiska aktörer (undersökare) och företagare (exploatörer), är införstådda med hur en framåtsyftande arkeologisk forskningsprocess verkligen fungerar.

Bronsålderspublikationer av Lennart Lundborg

Kunskapsuppbyggnaden om Hallands bronsåldershögar är synonymt med Lennart Lundborgs arkeologiska arbeten. Licentiatavhandlingen *Undersökningar av bronsåldershögar och bronsåldersgravar i södra Halland* (1972) är en gedigen presentation av ett bronsålderslandskaps gravmonument utifrån arkeologiska undersökningar åren 1854

Lennarts bronsålderspublikationer. Foto: förf.

till 1970. Avhandlingens forskningshistorik ger en bild av de äldsta utgrävningarnas genomförande vid exempelvis *Dömostorp*, *Eldsberga* och *Lugnaro*. Här ges även en bild av hur fornlämningarna tolkades utifrån ett kulturhistoriskt perspektiv.

Presentationen av Halmstads museers utgrävningar under 1900-talet är gedigen med beskrivningar i text, ritningar, illustrationer och foton som visar på monumentens uppbyggnad, gravgömmornas utformning, samt gravurnor och fynd (gravgåvor). Stratigrafi och typologiska bedömningar av keramik och bronsföremål utgör grunden för dateringar. Lundborg ger i avhandlingens sammanfattning en bild av gravhögarnas ofta etappvisa uppbyggnad över tid, monumentens konstruktionsdetaljer och kronologi över gravskickets förändringar. Därigenom förmedlas kunskap om primärgravars jordbegravningar alternativt kremeringar, respektive sekundärgravars variationer av kremeringar. Individerna kommer man nära med hjälp av osteologiska studier och de gravgåvor som lagts ned vid begravningsceremonier.

År 2007 utkom boken *Undersökningar av bronsåldershögar och bronsåldersgravar i södra Halland under åren 1971–2001* (Lundborg 2007). Här sammanställs uppgifter från drygt tio arkeologiska undersökningar, bland annat inkluderande lokaler som *Ivars Kulle* och *Lugnarahögen*. Kompletterande osteologiska analyser, samt bearbetningar av dokumentation och fynd tillgängliggjorde och gav underlag till nyanserade tolkningar av gravmonumentens uppbyggnad, kronologi och gravskick.

I en bok från 2012 *Undersökningar av högar och stensättningar vid Limmanäs – Tom Fjärås bräcka*, riktar Lundborg uppmärksamheten mot norra Halland (Lundborg 2012). En förnyad genomgång görs av dokumentation från undersökningar genomförda åren

1913–1985. Därtill genomförs kompletterande osteologiska analyser av benmaterial, dateringar av kolprover och bedömningar av gravarnas fynd. Undersökningarna blev genom materialpublikationens goda kvalitet lättillgängliga för kommande forskningsarbeten, varpå högst relevant ny information kan brukas för nyanserade arkeologiska tolkningar.

Nya undersökningar – Nya kunskaper

De tre senaste decenniernas uppdragsarkeologiska undersökningar av halländska gravhögar med intilliggande miljöer genomfördes utifrån preciserade frågeställningar. Ett kontextuellt forskningsperspektiv tillämpades där materiell kultur betraktades som uttryck för begravningsritualer, formade av förhistoriska samhällens kollektiva värderingar. Människors handlingar vid olika ceremonier efterlämnade bestämda rumsliga strukturer av materiella spår inneslutna i gravmonumenten. Arkeologers fälterfarenhet och öppenhet är avgörande för att observera såväl tydliga skillnader som finstämda nyanser, vilka blev *funna* och *dokumenterade*.

Under 1990-talet kom även landskapsarkeologiskt perspektiv att tillämpas vid undersökningarna. I det lokala topografiska rummet gällde detta tolkningar om hur närområdet kring bronsåldershögar nyttjades. På ett regionalt plan öppnades för diskussioner om hur gravmonument byggdes som del av en strategi att ta landskapsrum i anspråk, samt forma bygdens gemensamma platser med monument att skapa minnen vid och att minnas vid.

För dessa forskningsområden innehåller Lundborgs halländska bronsålderspublikationer relevant information om och viktiga källor till det arkeologiska källmaterialet. Samtidigt förmedlas tidigare erhållna kunskaper och förda diskussioner utifrån ett kulturhistoriskt perspektiv, som varit och är till god hjälp inför igångsättande av nya arkeologiska undersökningar.

En omfattande arkeologisk undersökning 1990–1991 vid Årstad i mellersta Halland utgör exempel på ovan nämnda. På ett långsträckt krön av en grusås byggdes 1600 f.Kr. en gravhög med en kremering i stenkista innesluten i monumentet. Ett sekel senare anlades en ny gravhög invid den gamla. Primärgravens bestod av kremering lagd i urna som i sin tur var placerad i en stenkista. Under perioderna yngre bronsålder till senare delen av romersk järnålder återbrukades gravplatsen genom att nya gravmonument av olika former och konstruktioner successivt anlades i anslutning till de äldre högarna. Nya gravsättningar tillkom såväl som primärgravar i nyuppförda monument som sekundärgravar i redan befintliga brons- och järnåldersmonument. Undersökningar av gravgömmorna med varierande gravskick tillsammans med naturvetenskapliga analyser och humanosteologiska bestämningar, gav underlag till ny kunskap om begravningsritualer och kosmologi. I direkt anslutning till gravfältet återfanns en gårdsbebyggelse där långhusens kronologiska faser var parallella med nyttjandet av gravfältet. Det i tid och rum

sammanvävda gravfältet och gårdsbebyggelsen var belägna på en västlig utlöpare av det kuperade inlandets höjder. En i sammanhanget nyupptäckt topografisk miljö för aktuell typ av fornlämningslokal bortom kustslättens öppna arealer, där bronsåldersbygder tidigare bedömts ha haft sin tyngdpunkt (Streiffert 2005, Strömberg 2005).

Hösten 2010 undersöktes fyra bronsåldershögar belägna på en svagt markerad höjdrygg nära Staffanstorps by i Ränneslövs socken. En av högarna bar namnet *Tackhöj*, och var omsorgsfullt uppbyggd med distinkt urskiljbara lager av olika material. Under kärnröset påträffades en stenkista, för liten för att rymma en ekkista men stor nog för den man som jordats under äldre bronsålder. Inga bronsföremål återfanns, men däremot ett guldörhänge. Gravskick och gravgåvan har likheter med danska bronsålderskontexter, men avviker tydligt gentemot de gravar som påträffats vid tidigare arkeologiska utgrävningar i södra Halland. Dock uppvisar monumentets yttre form stora likheter med högar i nämnda region. Undersökningens resultat utgör viktiga delar i en diskussion om gravmonuments utformning, gravskick och symboler relaterade till social position på individnivå i ett geografiskt rum kopplat till södra Halland och Själland (Artelius 2011, Mattsson 2011, Westergaard 2013).

Sensommaren 2012 genomfördes en utgrävning av bronsåldershögen *Brune kulle* på en höjd vid Skrea backe. Sett ur ett landskapsarkeologiskt perspektiv utgjorde gravplatsen en topografisk nod som visualiserade monumentet ut över Kattegatt och omgivande flacka landarealer. På en terrassering i väster nedanför höjdrönet dokumenterades lämningar av ett kulthus, vilket sett till ceremoniell kontext och kronologi kunde kopplas till gravmonumentet på höjden. I anslutning till kulthuset påträffades även brandgravar som daterades till bronsålder. Undersökningen gav bidrag till fördjupad arkeologisk kunskap om bruk av landskapsrummets lokala topografi för byggande och visualisering av gravmonument och placering av kulthus. Resultaten öppnade även för diskussioner om bronsålderns begravningsritualer och kosmologi (Häggström 2015 & 2016, Kadefors 2016).

I Övraby socken undersöktes sent år 2012 och våren 2013 bronsålderslämningar av komplex sammansättning. På en svagt markerad höjdrygg omgiven av flacka sandjordar dokumenterades ett gravfält med kronologisk ram 1400–400 f.Kr. Här påträffades en unik variation av gravmonument med individuellt utformade gravgömmor och gravskick. Kremeringarna bestod av urnegravar, brandgropar, bengropar, ben- och brandlager. Osteologiska analyser visade att 32 gravlagda individer representerade åldersgrupper från spädbarn till äldre vuxna (Ängeby & Lindman 2017).

Undersökningen påvisade tydligt tanken om att utforma en gravplats med en genomtänkt arkitektonisk visualisering som var förankrad i samhällets kosmologi under tidig bronsålder. Detta var en ny arkeologisk insikt då gravfält generellt brukade knytas till järnålder. Tidsramen visar på bruk och återbruk under närmre ett millennium, vilket ger en tydlig bild av en plats dit människor i generationer vände sig för att minnas sina förfäder. På avstånd synliggjordes gravplatsen med tre högresta pålar av trä. Kraftiga

och stenskodda stolphål med lika inbördes avstånd påvisar nämnda tolkning. Det unika med gravfältet var dock fyra invid varandra belägna gravmonument utformade som stenskepp. Ett av dessa vilade på ett skärvtenslager med riklig förekomst av deglar. I detta fall kunde en begravningsritual knuten till en individ dokumenteras i detalj och relateras till en bronsmeds begravning (Ångeby & Lindman 2017).

Mellan stenskeppen och en gravhög i sydöst återfanns ett sammanhängande stråk av stenpackningsflak och ett flertal gravgömmor. Nordväst om stenskeppen dokumenterades ett kulthus vilket kan relateras till gravfältet såväl kronologiskt som ceremoniellt (Ångeby & Lindman 2017, se även Ångebys artikel i denna bok).

Undersökningen exemplifierar tydligt ett arbete med god förståelse för vad som kan förväntas på en bronsåldersgravplats, och samtidigt en öppenhet att se det tidigare okända. Därvid kan ny kunskap formuleras om begravningsritualer, gravars utformning, platsens bruk och återbruk, samt lokalisering i landskapet.

Omkring en kilometer norr om ovan nämnda gravfält undersöktes 2020 en gravhög vid *Kassa källor*. Belägen på moränhöjd i anslutning till det kuperade skogsklädda inlandet, och som aktualiserade gravplatsens utformning och visualisering. Detta mot bakgrund av att monumentet omgavs av fyra stensättningar/-packningar (Nordvall 2019 & manus under arbete).

Bronsåldersforskning utifrån ett landskapsarkeologiskt perspektiv har potential att utvecklas vidare. Genom nya fältinventeringar har tidigare okända hållristningslokaler påträffats i lokala bygder med bronsåldersgravar, bland annat i Efra, Fjärås, Skrea, Årstad, Slöinge, Getinge, Rävinge och Asige socknar. I det senare området finns *Hagbards galge*, där tre av de fyra resta stenarna har ristningar av ring- och människofigurer, skeppsristningar och skålgropar (Länsstyrelsen Hallands län, rapporter). De nyligen dokumenterade halländska ristningarna visar ett symbolspråk liknande de ristningar och figurer som finns dokumenterade på Bjärehalvön (Nord 2009). Sett ur ett övergripande geografiskt perspektiv återfinns här ett stråk med gemensamt symbolspråk från nordvästra Skåne, vidare över Halland och mot Bohusläns kuster.

Av tradition har Hallands bronsåldersbygder tolkats varit knutna till kusterna och inlandets svagt böljande till flacka arealer. Färdvägarna har under perioden varit orienterade i nord-syd över slättbygderna, och mot inlandet längs ådalarna i nordöst. Riktade arkeologiska och historisk-geografiska fältinventeringar av röjningsröseområden i inlandets kuperade skogsmarker och arkeologiska undersökningar inför vindkraft, har påvisat tidigare okända brons- och järnåldersbygder. Inom och i anslutning till fossila åkermarker med röjningsrösen finns även gravrösen (Hermansson, Häggström & Nord 2015, Connelid & Ångeby 2018). Detta faktum påkallar igångsättning av en betydelsefull forskningsprocess för att kartlägga och formulera ny kunskap om ännu okända kulturlandskap. Resultaten kommer förändra den makrogeografiska, regionala som lokala bilden av bronsåldersbygdernas utbredning.

Slutord

För att formulera ny kunskap är det av vikt att gå till resultaten från tidigare genomförda undersökningar och spegla nya insikter mot äldre erfarenheter. Lennart Lundborgs Licentiatavhandling och därpå följande publikationer av kvalitet utgör en viktig kunskapsbas och har därmed hög relevans som del i en framåtsyftande forskningsprocess för kunskapsutveckling. Senare års arkeologiska bronsåldersundersökningar vittnar om detta faktum.

Referenser och källor

- Artelius, Tore. 2011. Mannen med guldörhänget. Ur: *Hatt av för fornminne. Lennart Lundborg 80 år. Utskrift 12*. Stiftelsen Hallands läns museer. Kulturmiljö Halland. Halmstad
- Connelid, Pär. & Ångeby, Gisela. 2018. *Fossil åkermark och ceremoniella röjningsrösen, odling och vegetationskult i mellersta Hallands skogsbygd*. Hallands län, Halland, Falkenbergs kommun, Abilds socken, Abilds-Ry 1:3, 1:9 och Grinnared 1:6, Abild 97:1, 140:1 samt ny fornlämning ”Objekt 24”. Agrarhistoriska och arkeologiska undersökningar. Rapport 2018:88. Arkeologerna. Statens Historiska Museer. Stockholm
- Hermansson, Linn, Häggström, Leif & Nord, Jenny. 2015. *Tankar är vinden – kunskap är seglet. Rapportering av vindkraftuppföljning i Halland*. Rapport från Hallands läns museer 2015:9. Halmstad
- Häggström, Leif. 2015. Grävlingen bor granne med döden. I: Red. Söderström, U. *Döden*. Kalmar läns museum. Museiarkeologi sydost. Kalmar
- Häggström, Leif. 2016. *Gravhögen Brune Kulle – utgrävningen av ett sargat monument i Skrea*. Arkeologisk undersökning 2012. Halland, Skrea Socken, Skrea 6:63, RAÄ Skrea 21. Döda människor reser inga monument. Volym 2. Arkeologiska Rapporter Från Hallands Läns museer 2016:2. Kulturmiljö Halland. Halmstad
- Kadefors, Ola. 2016. *Möten mellan tider. Om rännhus och gravar från brons- och järnåldern, samt något om en medeltida gård*. Arkeologisk undersökning 2012. Halland, Skrea socken, Skrea 6:68, RAÄ Skrea 224, 225. Döda människor reser inga monument. Volym 1. Arkeologiska Rapporter Från Hallands Läns museer 2016:1. Kulturmiljö Halland. Halmstad
- Lundborg, Lennart. 1972. *Undersökningar av bronsåldershögar och bronsåldersgravar i södra Halland. Höks, Tönnersjö och Halmstads härader under åren 1854-1970*. Hallands Museum 2, Halmstad
- Lundborg, Lennart. 2007. *Undersökningar av bronsåldershögar och bronsåldersgravar i södra Halland under åren 1971-2001. Del 2*. Halmstads, Hylte och Laholms kommuner. Del 2. Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland. Halmstad
- Lundborg, Lennart. 2012. *Undersökningar av högar och stensättningar vid Limmanäs – Tom Fjärås Bräcka under åren 1913-1985*. Kungsbacka kommun, Halland. Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland. Halmstad
- Länsstyrelsen Hallands län. *Rapporter över dokumentation av hällristningar*, 2016:14, 2016:15, 2016:16, 2017:13, 2017:14, 2017:15, 2017:17. Halmstad
- Mattsson, Linn. 2011. Stenkistor under hög i södra Halland – en jämförelse i vad som är likt och vad som är olik. Ur: *Hatt av för fornminne. Lennart Lundborg 80 år. Utskrift 12*. Stiftelsen Hallands läns museer. Kulturmiljö Halland. Halmstad

- Moberg, Carl-Axel. 1969. *Introduktion till Arkeologi*. Natur och Kultur. Stockholm
- Nord, Jenny. 2009. *Changing landscapes and persistent places. An exploration of the Bjäre peninsula*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in Prima 4°, No. 29. Lund University. Humanities and Theology. Lund
- Nordvall, Linn. 2019. *Gravar vid Kassa källor Halland*. Halmstad kommun, Älvasjö 3:1, Holm- och Övraby socknar, L1996:5605 (RAÄ Övraby 25:1), L1996:7189 (RAÄ Övraby 91), L1996:7190 (RAÄ Holm 134), L2019:2289, L2019:2290 och L2019:2291. Arkeologisk förundersökning 2019. Kulturmiljö Halland. Halmstad
- Nordvall, Linn. Manuskript under arbete. Undersökning av bronsåldershöj vid Kassa källor.
- Regeringens proposition 1993/94:177. *Utbildning och forskning. Kvalitet och konkurrenskraft*
- Riksantikvarieämbetet 2015. *Vägledning för tillämpning av kulturmiljölagen. Uppdragsarkeologi. Det uppdragsarkeologiska systemet*
- Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd om uppdragsarkeologi, Kulturrådets författningssamling KRFS 2017:1.
- Streiffert, Jörgen. 2005. *Gårdsstrukturer i Halland under bronsålder och äldre järnålder*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar Skrifter 66. Gotarc. Series B. Gothenburg Archaeological Theses No. 39. Stockholm. Göteborg
- Strömberg, Bo. 2005. *Gravplats – Gravfält. Platser att skapa minnen vid – Platser att minnas vid*. Gotarc Series B. Gothenburg Archaeological Theses No. 42. Göteborgs Universitet. Göteborg
- Westergaard, Bengt. 2013. *Tackhöj – och de andra monumenten. Monumental gravarkitektur i halländsk bronsålder*. Hallands län, Halland, Laholms kommun, Rännelöv socken, Staffanstorp 1:3, Rännelöv 34. Bengt Westergaard med bidrag av Caroline Ahlström-Arcini och Per Lagerås. Arkeologisk undersökning. UV Rapport 2013:67. Riksantikvarieämbetet. Stockholm
- Ängeby, Gisela. & Lindman, Gundela. 2017. *De synliga skeppsgravarna vid Vrangelsro. Gravfält från bronsålder och boplatsslämnningar från sten-, brons- och järnålder*. Hallands län, Halland, Halmstads kommun, Övraby socken, Vrangelsro 5:5, Övraby 87. Arkeologisk undersökning. Gisela Ängeby och Gundela Lindman med bidrag av Torbjörn Brorsson, Caroline Arcini, Jens Heimdahl och Ulf Strucke. Rapport Arkeologerna, Statens Historiska Museer 2017:141. Stockholm

Författarpresentation

Åsa Axberg är museilektor vid Hallands kulturhistoriska museum.

Lena Bjugger, arkeolog, tidigare anställd vid Kulturmiljö Halland.

Monica Bülow Björk, tidigare anställd på arkeologiska avdelningen på Kulturmiljö Halland. Korrekturläste, formgav och arkiverade arkeologiska rapporter.

Pär Connelid är historisk-geograf och agrarhistoriker. Arbetar med odlingslandskapets historia från bronsålder och framåt. Verksam med egna företaget KULA AB. KULA@kulturgeografi.se

Fil.mag Johan Dahnberg är intendent vid Hallands Konstmuseum.

Johan.dahnberg@hallandskonstmuseum.se

Mats Folkesson, länsantikvarie i Halland 1996–2011. mats.kulturmiljomediam@gmail.com

Professor Joakim Goldhahn innehar Rock Art Australia Ian Potter Kimberley Chair vid Centre for Rock Art Research + Management vid University of Western Australia, Perth. e: joakim.goldhahn@uwa.edu.au

Bo Gräslund är professor emeritus i arkeologi vid Uppsala universitet.

bo.graslund@arkeologi.uu.se

Fil Dr Christer Gustafsson är professor i Kulturvård vid Uppsala universitet

christer.gustafsson@konstvet.uu.se

Stefan Gustafsson, illustratör. Verksam i egna firman Utblick Media i Halland AB.

utblickmedia@gmail.com

Fil Dr Leif Häggström är arkeolog och arbetar vid samlingsenheten, Hallands Kulturhistoriska Museum,

Leif.haggstrom@kulturmiljohalland.se

Sven Lundström, museichef vid Länsmuseet Halmstad/Hallands konstmuseum 2000–2015.

sven.lundstrom@icloud.com

Lars Lundqvist är verksamhetsutvecklare – digitalt kulturarv, arkeolog, avdelningen för kulturarvsutveckling, Riksantikvarieämbetet. lars.lundqvist@outlook.com

Fil Dr Carl Persson är arkeolog vid Fornforskaren AB. carlfornforskaren@gmail.com

Erik Rosengren är tidigare chef för Kulturmiljö Halland.

Fil Dr Bo Strömberg är privatforskare. Har tidigare varit arkeolog vid RAÄ UV och Landsantikvarien Hallands läns museer, samt tidigare antikvarie vid Länsstyrelsen i Hallands län

Stina Tegnhed är arkeolog vid Kulturmiljö Halland, Hallands kulturhistoriska museum.

stina.tegnhed@kulturmiljohalland.se

Clas Tollin fil dr i kulturgeografi, docent i agrarhistoria. Verksam som lärare och forskare vid SLU Ultuna. Clas.Tollin@slu.se

Fil Dr Ådel Vestbö-Franzén är kulturgeograf och arbetar som antikvarie vid Jönköpings läns museum.

Aadel.franzen@jkgplm.se

Fil Dr Per Wranning är arkeolog och chef vid arkeologiska enheten, Kulturmiljö Halland.

per.wranning@kulturmiljohalland.se

Gisela Ängeby är arkeolog vid Arkeologerna i Mölndal, Statens historiska museer.

gisela.angeby@arkeologerna.com

Utskrift 18 bjuder på ett brett innehåll, en lockande blandning av arkeologi, kulturgeografi, kulturmiljö- och byggnadsvård, konst och historia.

Kort och gott en brokigt blandad bukett!

Numret är en vänbok tillägnad kulturprofilen och före detta länsantikvarien Lennart Lundborg på hans 90-årsdag. I sammanlagt arton bidrag presenterar ett tjugotal författare såväl nya spännande forskningsrön som intressanta tillbakablickar på äldre projekt och reflektioner kring händelser. Merparten har en tydlig koppling till Halland och samtliga bidrags gemensamma nämnare är att de alla är skrivna till Lennart.

Vi hoppas att denna rikt blandade artikelbukett i kombination med den genomgående varma berättartonen ska erbjuda läsaren mycket glädje och kanske även en och annan ny kunskap!

KULTURMILJÖ
HALLAND

EN DEL AV HALLANDS KULTURHISTORISKA MUSEUM